

علوم غزته سي

العدد - ١٨

دروا

صفت
۱۱۶۵ - ۱۵۶۵

علم اصول الحقوق

دروا کلمہ سی فی الاصل لائین جہ دن ما لئوز مستقیم
 و مطابق قاعدہ معناسہ اولوب شمدی فرانسز جہ دہ
 برچوق معانی متقاربه دہ استعمال اولنور فقط بزم
 بورادہ مرادمز دروا نامید فرانسز لک تدوین
 ایتمش اولد قلمی بر علم در
 اوروپا لید علوم مدونہ بی بر بردن غایات و محمولاتہ
 نظراً تمیز ایدرلر بزدہ دخی بروقت اویا ایدی دہ
 مؤخرأ موضوعات علومہ یعنی هر علمک عبرت وحدت
 ذاتیہ سنہ نظراً تمیز ایدر تدوین احسن ترتیب اتخاذ
 اولمش و بو ترتیب باجمہ محققین جانبندن قول
 ایدلشدر بنا علیہ بزدہ دخی شو علمی موضوعہ نظراً
 و بزدہ کی ترتیب تطبیقاً تقریف و شرح ایدہ جکر
 و بجز مفید بعض ابجائی دخی آره لقدہ قید ایدہ رز

درد

ماخذ حقوق اولان اصولك علمي
 بو علمك موضوعي اصول الحقوق بنا برین بر علمه
 علم اصول الحقوق تسمیة بچاره
 حقوق نه در

بو علم اربابی دیدیلرکه حقوقده اصل اوزن حقوق بشریه
 در . شول حق و صلاحیتلریمزکه برنده برابر طوغمش
 هر زمانده و هر مکانده برنده ثابت و غیر متغیر در
 آنده حقوق بشریه تسمیه اولنور بعضا حقوق ذاتیه
 و یا حقوق طبیعی دخی دینور
 جمه حقوق بشریه حیات اختیار تملک
 صلاحیتلرینه راجعدر

انسان حیات ایله انساندر حیاته محافظه انسانک
 برنجی حقی در انسان حرو مختار طوغدی چرنکه
 عند الله اعمالدن مسؤل دکل می اگر انسان

افعال اختیاریه صاحب ارلامه مسؤلیت نه اوزرینه
ترتیب ایدر *

* بنا برین بر دولتک انتظامیه خلقک استراحتنه ان زیاده یاردم
ایدن دین در که مسؤلیت اعتقادی تزیید ایدر
اشر ۱۸۷۰ سال میلادی ابتداسنده فرانسه طبع ونشر
اولتان کتب عینیده دن سیاتہ دار کتابلرک ان اعلاسی
اولدینی تقدیر اولتان ^۱ اصول علم الیاتہ ^۲ نام کتابده
صفحه ۲۸۰ دیورکه ^۳ اصول دینیه نک قابل اعتراض اولیان
آثارندن بری دخی شودرکه انسانلرده مسؤلیت اعتقادی
تزیید ایدر

(ان السمع والبصر والفؤاد لیس کان عنه مؤلاً)
وانسانلرک امللرینی بر ایراق یوم جزاء ایمانیه تعدیل
ایدر »

کتاب مزبورک مؤلفی فرانسه نک شورای دولت
مجلسنک وکیل رئیس موسیو پاریرو .

اویدا ایسه اختیار (وحریت) شخصیتک شرط
 اصلیبی در . حق تملک ایسه حریت و اختیارک
 مقتضای در . دیمک که حقوق بشریه نلک
 اصلی اوچ بواجیدن مساوات سلط انتاج ایدوب
 آنی دخی حقوق بشریه دن عدایدرلر بعضیلر
 مساواتک شأنه اعتناء ایچون حقوق طبیعی
 مرجعی درت صایارلر حیثت . اختیار .
 تملک . مساوات .

مدافع شخصیه و مشارکت مختاره کی حق
 و صلاحیتلر هپ بودرتدن تولدایدلر بونلرهم
 منبع وهم مرجعدر

اشبر منابع حقوق بشریه نلک شخصیه و کذا جماعته
 متعلق اولدیغنه نظر اولندقدن انسانک حق اولدیغنی
 کی برده ذمتی اولدیغنی کوریلور
 حق و ذمت هرلسانده ایکی اسم ایلد و هر شریعتده
 ایکی اصل متنوع الروابط تحتنده در آتیج حکمت
 عملیه دن اخلاق قسمنده حق و ذمت برمعنایدر

شوعلاقه اید که هر ذمت بالمقابله برحق انتاج ایدر
 مثلا جماعت ایچره بنم دیکر لریک تملکنه حرمت ذمتدر
 اویله ایسه نفسمک تملکنه حرمت حقمدر اشته
 بویله بالمقابله معنا علاقه سیه حق و ذمت بربری ^{منده} مقایسه
 مجازاً استعمال اولنور سبب بودر که حکمت عملیه ده
 اصول ذمت اکثریا حقوق طبیعی عنوانیده بط اولنور

مادام که جماعت ایچره حق و ذمت زوار اویله ایسه
 حُسن و قُبْح نظری منفعت جماعت ایچنده استفاده
 ایتدیرمک کرکدر یعنی مناسبات اجتماعی لی
 تنظیم لایبدر

مناسبات اجتماعی لی تنظیم نه ایل اولور

شرع و قانون ایل

شرع و قانون نه کبی

احول سیاست . نظام الامم . احکام جنایات

احکام تجارت و دیکر که بونلره حقوق موضوعه

تسمیه ایتمشدر

دیک که دروا و حقوق، تعریفی حکمت نظریه دلس
 حکمت عملیه و مخصوصا سیاسته تجاوز ایتدک
 و بتجاوز بعضی دك زعمی کبی غقله غیر ملایم بر واسطه
 اعتباریه اید اولمایوب آنجنق بیانز وجهه غایت
 سهل الالتحاق بر سلسله متواصله اید در حاصله
 حقوق طبیعی اید حقوق موضوعه بیننده تواصل
 عقلی وار .

اشته بتقریر مزله وارد اولد بیدجک هر بر اعتراض حل اولنور
 آنجنق یوقاروده اشارت ایتدیگز وجهه حقوق شرعی
 حقوق طبیعی دیو تسمیه وجهه نه اولدیغنه بیان
 قالور اودخی کلاجک مبادی فصلندن اکلانشیلور

* * *

علم اصول الحقوق مبناسی نه در
 قانون حکمت عملیه در یعنی حسن و قبح

زمانه مزده مشکلاتدن عد اولنور بر مسئله ده شودرک

جلد ناکدب ۱۸ علوم عربیہ ک

۱۰۷۱

۶ اور پالیئرک اصول احکامی اولان علم اصول
الحقوق مبناسی حسن و قبح در حالبرک بر علم
کوره حسن و قبح عقلی در اسلام اصولنده
ایسه حسن و قبح شرعی در بنا برین مبنالرطبان
طبانہ ضد در مع هذا اور پالیئر شویله بر علم
تدوینده احکام و قوانینہ نظری تدقیق ایتد کلرندت
اداره لرینده نظام و مملکت رنده عمران حاصل و بونظام
و عمرانی کوره رک اسلامده دخی بو علمه میل و رغبت
پیدا اولدی قالدی که بو اصول ایلد اصول اسلامی
جمع نصل میسر اولور ﴿

لکن ظن اولندیغی درجه لرده
بومسئله بحث، کتورر
اشکال اولمادیغنی کوترمک ایچون بوجئی بروجه تلخیص

یا زالم

اولاً تحری ایده لم که اسلام اصولیونی اصطلاحنده
حسن و قبح تعریفی نه در *

* قبح حسنک عدمندن عبارت ایسه ده مقابل مبنالرله
بر برینی ایضاح ایچون ایکیسی دخی تعریف اولمتی داب قدیمدر

عرف اصغر لیونده حسن اوج معاده اطلاق اولنیوز

(۱) برنجی معنا « برشیک طبعه ملایم اولماسی »

بو تعریفده طبعدن مراد جالب منافع و دافع مضار

اولان طبیعت انسانیه در . مزاج دکل .

شو تعریفجه حسن و قبح و ثاب و شکر کی عقلاً مفروضدر

یعنی طائلی طبعه ملایم و آجی طبعه منافردر

(۲) ایکنجی معنا « برشیک صفت کمال اولماسی »

بو تعریفجه حسن و قبح علم و جهل کی عقلاً معلومدر

یعنی علم حسن در چونکه صفت کمالدر جهل

قبح در چونکه صفت نقصاندر

(۳) اوچنجی معنا « برشیک متعلق المدح اولماسی »

دیمک که متعلق الذم اولماسی قبحدر .

کتابلرده حسن و قبحی (قرق الییه بالغ) تعریفات

کثیرد کوریلورسه ده جمله سی اشوارچ معنایه راجمدر

معلوم اولد که برنجی و ایکنجی معنایه کوره حسن و قبح

عقلاً ثابت اولور بو حکمه اشاعره و ماتریدی

و معتزله در کیمه اختلاف ایتدی آنجق معنای
 ثالث کوره حسن و قبحک حاکمکنده اختلاف ایتدیلر
 حاصل اختلاف شودر اشاعرة و برایکی حنفیه
 دیدیلرکه شریعتک امر ایتدیکی شی حَسَن اولور
 و نهی ایتدیکی قبیح اولور حَسَن و قبح اشیا نلک
 نفسنده اولمایوب فقط امر و نهی اثری در بنابرین
 شریعتدن اثر و نهی ورودندن اقدم حَسَن و قبیحی
 ادراک (عقلاً) ممکن اولماز
 دیگران دیدیلرکه حَسَن نفسنده حَسَن در
 حسن اولدیفیچوندرکه امر اولندی . بونلره کوره مأمور بیک
 و منهی عنک حسن و قبیحی شرع ورودندن اول
 نفسلرنده ثابت اولوب امر و نهیک بونلره دلالتی
 مقتضانک مقتضی به دلالتی قیلندن اولور
 معتزله دیرلرکه نه قدر مأمور به و ارایسه کافیه
 ذاتاً حَسَن در نه قدر منهی عنه و ارایسه کافیه
 ذاتاً قبیحدر عقل حسن و قبح حاکمدر فقط
 اجمالاً . بعضیبنی تفصیلاً دخی مدرکدر .

اکثر حنفیہ تفصیل و تقییم قائل اولدیلر
دیدیلرکه بعض ما مورات و بعض منہیاتک حسن
و قبحی ذاتاً اولمایوب امر و نهی اثری در و بعضینک
حسن و قبحی ذاتده اولوب عقلاً معروضدر *
قواطع و کشف نام کتابلرده یازدی که
اکثر حنفیہ و معتزلہ تفصیل و تقییم متفقدر

شمدی بز دیرزک اعتقاد و عمده صالح قول بودر
یعنی اکثر حنفیہ نک و معتزلہ نک مسفق اولدقلرک
قول تفصیلدر زیرا مثلاً بعض نمازک ایکی و بعضینک
اوج و بعضینک درت رکعت اولماسنده حسن
البتہ بر امر شرعی اثری در یوقسد عقلاً فصل ادراک اولور
بر جہتدن ده باقلینجه شریعتده متعلق المدح اولان
نیچہ احکام عدلیہ نک حسنی عقلاً معروضدر .

* هذاکله خلاصه مانف شرح المواقف و العصدک
و حواشیه و التلویج و حاشیته للهولوی عبدائکم .

آکلاشدی کہ حسن و قبح ایک اور لکی مغالرت ہے
 اور وپائیلرک علم اصول الحقوق ایہ اصول اسلامیہ
 جمعہ ہر اشکال یوق چونکہ ہر ایک سچے حسن
 و قبح عقلی در ارجحی معنایہ نظر دخی اکثر
 حنفیہ و معتزلہ قولیہ جمعہ دخی اشکال یوق
 چونکہ اصول الحقوق دہ حسن و قبح عقلی در نقط
 عقلیہ منحصر دکل زیرا حقوق موضوعہ دن دخی
 بحث ایدر حقوق موضوعہ ایسہ شرعیات
 و نقلیات و عادات احکامہ دخی نظر اول نور
 آجق شافی مذهب مملکت ردہ بو علم اقتصاد
 مشکلات یوق دکلدر چونکہ مذهب شافی دہ
 رأی و استحسان یوقدر . غریبدر کہ شافی
 رأی و استحسانی ردایتد کلرندن فضلہ مذهب حنفی دن
 دخی رأی و استحسانی محوہ تسلط ایلدیلر
 شرانی میزانندہ فصل منحصر ایہ رأی ذم ایترک
 و ابوحنیفہ فی (رح) دخی رأی و استحسان دن
 تزییرہ چالشدی اکثری دلیلے شیخ محی الدین

عربی دن نقل ایستیکی کلام ابی حنیفه درکه ﴿ ایتاکم
 والقول فی دین الله بالرأی وعلیکم باتباع السنة
 فمن خرج منها ضلّ ﴾ بوکللامدن نه معنا چیقار
 فی دین الله رأیدن تحذیر اکلا شیلور . پک اعللا .
 یوقسہ معاملات دنیوی بی دخی جامع اولدوق یازلش
 فقهدن رأی واستحسانی نحو اکلا شلماز .
 فقهاء حنفیه کتب فقہیه ده رأی واستحسان ایله نیچه
 مسائل یازدیلر بوندل شعرائی قدر کندی مذهب لرینه
 عالم دکلامی ایدی قالدی که کتب فقہیه شافعیه
 بیلد ﴿ عن الشافعی انه قال استحسن فی المتعة
 ان یكون ثلثین درهما واستحسن ترک شیء للمکاتب
 من نجوم الکتابة . . . ﴾ عباره لرینی کور ییورز
 هیچ اویله لقردی می اولور احکامده رأی واستحسان
 فصل منسند اولور که قرآنده احسن آرایه اتباع
 ایذندر مدح اولندیلر ﴿ الذین یستمعون القول
 فیتبعون احسنه ﴾ احادیث ده رأی وایجاد
 رأی مدح اولندی ﴿ ماراه المؤمنون حنناً

فهر عند الله حسن « (حدیث موقوف)
 ۶ من سنّ فی الاسلام سنة حسنة فله اجرها
 واجرم من عمل بها بعده من غیران ینقص من اجورهم
 شیءٌ ومن سنّ فی الاسلام سنة سیئة کانت
 علیه وزرها ووزر من عمل بها من غیران ینقص
 من اوزارهم شیءٌ « (کامراد مسلم فی صحیحہ)

* * *

علم اصول الحقوق ده مبادی
 بو علمك مبادیسه كانه بینه دكلدر : دیکر بر علمده
 بیان اولمش مسئله بو علم اصل رقاعده
 کی قبول ایدر مثلا حسن عقل الهیاتده بر مسئله
 بو علمده اصل ومبني ومثلا بو علمده حقوق
 طبیعی اصل در حقوة طبیعی دیو و صنفده که
 معنا ایسه الهیاتده بینه در چونکه حقوق
 طبیعی نه دیمک . اختراعات بشریه دن اولما یوب
 محضاً من عند الله عقل بشرده وهر مقارادت

اقدام موجود اولان حق و صلاحیتلر دیمک
یعنی "حقوق طبیعی" دیندکده بونک معناسی مثلا
ضعیف انسانلر عواقب ضعفیتلرینی بالتذکر اقویایه
مدافدایده بلیک ایچون سلاح اختراع ایدرکی
بو حقوقی ایجاد ایلندر یا خود شارعلر اختلالک
و تعارض هوسانک عواقب و خیرینی اکلا یوب جمله دن
اعلا و مطاع اولوق اوزده اویله بر حقوق وضع ایتیلر
دیمک دکلدر بو حقوق نه هوسانک ظنی کی
قدرت خلق ایدر سو محفوظ اوضاع قیلندن نه ده
بعضیلر زعمی کی تدرب و ممارسه ایدر اختراعات
دکل . آنجق حسن حقیقت موجوده سندن
نعمان ایدر عقلی و جبلی موجود در (innée)
شومعنا اکلا شلاید بو حقوقک وضعی جمله
ارلما یوب عقلی و طبیعی اولد یعنی بیان و اثبات
علم الریات مندرسی در . بو علمک بیان ایدر
مشغول اولد جنی مسئله دکل . (وقس علی هذا)
بو علمده کی مبادی غیرینه مادام که دیگر بر علمده

مسائل بینه در بوعلمه اصول کبی تسلیم اولنور
 دیمک که مبادی غیرینه سی مسلمات در فقط
 بو مسلماتن اکثریسی اصول موضوعه و بعضیسی مصادرات
 یعنی ما به الایثبات استحصانندن عبارت .
 بعضی مسلمات دخی بولنور که بر قوم نظرنده مصادرات
 دیگر نزدنده اصول موضوعه در

* * *

علم اصول الحقوق مواد اقیسی نه در
 بو علمک مواد اقیسی غیر یقینیاتدر یعنی بو علمه
 برهان یوقدر . جدل واردر خطایه واردر
 بو علمه مواد اقیسیه مشهوراتدر یعنی شول تفسیه لر که
 جمیع ناس آنری اعتراف ایدر فقط مبرهن اولدینچون
 دکل . رقت و حمیت ایچون یا مصلحت عامه ایچون
 یا خود شرائع و عادات و آدابندن انفعالات و تاثرات
 ایچون مثلاً عدل حسن ظلم قبیح مراعات
 ضعفاء ممدوح کبی . مشهوراتک عامه و خاصه سی

بوعلمک مراد اقیسہ سندن بعضیہ مسلمات در
یعنی خصمک تسلیم ایتدیکی قضایان عبارتدر
بعضیہ ده مظنونات و بعض آخر مقبولات
اشته مشهورات و مسلماتدن مؤلف قیاسہ جدک
و مقبولات و مظنوناتدن مرکب قیاسہ خطابیہ تسبیہ
قلنور هله برخطابیہ تہذیب اخلاق نہ چوق یاردم
ایدر مدینتک حسن انتظامی ده تہذیب اخلاق
ایلددر .

اوروپادہ پوزیتیویت دینلان اهل برهان شو
اصول الحقوق دیدیکیز مدونی علومدن عدا ایتمرلر
حقسز دکلاریا . چرنکہ آنلرک اصطلاحنجه علوم
دیمک مبرهن دیمکدر . بویکی علملرده ایسہ
برهان زردہ . لکن فرانسه ده اصول الحقوق
علماسندن بعض منطق بیلیاندر بوعلمک بعض
مسائلنی مبرهن درجه سنده طوقیق استدیله
بپورده زعم . مثلاً اختیار (لیبرتہ) دیندکده
بویجنه طبیعیونہ وجبریہ یہ قارشو انسانک افعال اختیار

صاحبی ارلایفنه برهان زده . انسانک افعال
 اختیاریه (حریت) صاحبی ارلایفنه الیهیات مسئله در
 یعنی مواد دن مجرد مسئله در . ماده ارلیان یرده
 برهان یوریکز .

تنبیه

اوروپا یه کلام کلی شوکاپک شارم که (والعجائب
 حجة) فرانسه نک بویک شهر لرنده الیهیات همان
 همان قایلماش منکر الله دهریر اید طولش
 بود دهریر اشیا ی تصادف و طبیعت اسناد ایدر اولد ^{قری}
 حالده غزته لریازوب لیبرته دن بحث ایدر لر
 اشته آکلایا مادینم مسئله بودر اگر طبیعی ایسر
 دیهک که افعال اختیاریه صاحبی دکلا ر یعنی انسان
 مجبور . بوضورتده فلانک ظلمی فلانک عدالتی
 هپ مجبوریتده اولایور لیبرته حریت اختیار
 زده ده . به نه شاشتن حریفه بریادن حقوق
 و حریتدن بحث ایدر لر دیگر طرفدن فاعل مختاری